

BEATA WOŹNIAKMuzeum Romantyzmu w Opinogórze
<https://orcid.org/0000-2887-7555>

Działalność dobroczynna i fundacje sakralne Pauliny z Krasieńskich i Ludwika Górskich

Artykuł na przykładzie życia Pauliny z Krasieńskich Górskiej i jej męża Ludwika Górskiego porusza temat zaangażowania kobiet i mężczyzn wywodzących się z wyższych sfer w działalność dobroczynną w XIX w. Podejmowali wiele inicjatyw społecznych zarówno w sposób indywidualny, jak i angażując się w działalność wielu instytucji, organizacji i stowarzyszeń charytatywnych. Górcy okazywali szacunek swoim pracownikom i ludziom, którzy zamieszkiwali ich posiadłości. Byli fundatorami kościołów, kapliczek, szpitala, ochronek, a także brali udział w wielu przedsięwzięciach inicjowanych na rzecz potrzebujących. Artykuł ma na celu przedstawienie ich działalności, ukazanie ich wielkiej miłości do ziemi ojczystej, choć przyszło im żyć w czasach niewoli.

Słowa kluczowe: Paulina z Krasieńskich Górska, Ludwik Górski, działalność dobroczynna, fundacje, XIX w.

Charitable Activities and Religious Foundations of Paulina Górska Née Krasieńska and Ludwik Górski

Abstract: The paper, based on the life of Paulina Górska née Krasieńska and her husband Ludwik Górski, raises the issue of the involvement of women and men from high society in charity activities in the 19th century. They undertook many social initiatives individually and by engaging in the activities of many institutions, organizations and charitable associations. The Górskis

showed respect for their employees and the people who lived on their estates. They were the founders of churches, chapels, hospitals, orphanages, and also took part in many projects initiated for those in need. The article aims to present their activities and show their great love for their homeland, even though they lived in times of slavery.

Keywords: Paulina Górská née Krasieńska, Ludwik Górski, charity, foundations, 19th century

Paulina Ludwika Emiliana z Krasieńskich Górská (1816–1893) to postać, która zapisała się w historii dzięki szerokiej działalności na polu społecznym i charytatywnym. Wraz z mężem Ludwikiem Górskim¹ (1818–1908) niosła pomoc biedocie miejskiej – warszawskiej i wiejskiej z otoczenia Sterdyny i Ceranowa. Zaangażowanie kobiet w działalność dobroczynną w XIX w. przybierało charakter: indywidualny i grupowy. Działalność kobiety była w większości przedłużeniem działalności mężczyzny lub jej wspomaganie. Miało postać zaangażowania bezpośredniego lub pośredniego. Działania pośrednie wyrażały się w pobudzaniu innych do dobroczynności, wspieraniu tej działalności finansami, darowiznami rzeczowymi, modlitwą, organizacją przedmiotów na sprzedaż w celu zdobycia pieniędzy. Działania bezpośrednie skupiały się z kolei na pracy na rzecz potrzebujących, organizowania placówek, instytucji, organizacji, stowarzyszeń, inicjowania nowych sposobów działań². Górscy byli fundatorami kościołów, kapliczek, szpitala, a jednocześnie potrafili działać indywidualnie na rzecz potrzebujących biorąc udział w wielu inicjatywach.

Paulina była córką Józefa Wawrzyńca Krasieńskiego³ oraz Emilii Anny z Ossolińskich⁴ z Balic herbu Topór. Jej siostrą była Marianna⁵, a braćmi: Stanisław

¹ *Górski Ludwik (1818–1908)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. VIII, Wrocław–Kraków–Warszawa 1959–1960, s. 448–449.

² T. Kukułowicz, *Kobieta – jej rola w dziełach charytatywnych*, „Rocznik Nauk Społecznych” 1998, t. 26, z. 2, s. 85.

³ Józef Wawrzyniec Krasieński (1783–1845) – h. Ślepowron, literat i pamiętnikarz, mistrz dworu królewskiego Mikołaja I Romanowa w 1830 r., senator-kasztelan Królestwa Polskiego (kongresowego) w 1829 r., major Armii Księstwa Warszawskiego, wolnomularz. Syn Kazimierza i Anny Ossolińskiej. 27 września 1809 r. poślubił Emilię Ossolińską, z którą miał pięcioro dzieci: Stanisława Aleksego, Karola Joachima, Adama Henryka i Paulinę – żonę Ludwika Górskiego oraz Mariannę. Odznaczony Złotym Krzyżem Wirtuti Militari w 1810, Krzyżem Kawalerskim Legii Honorowej w 1812 oraz Orderem Świętego Stanisława I klasy w 1826 r. Zmarł w Krakowie, pochowany w kościele parafialnym w Zegrzu.

⁴ Emilia Anna z Ossolińskich Krasieńska (1790–1868) – jedyna córka Stanisława Ossolińskiego (ok. 1760–1843) z Tęczyna i Józefy Elżbiety Morsztyn z Raciborska h. Leliwa (1766–1815), starościanki sieradzkiej. Poślubiła Józefa Wawrzyńca Krasieńskiego w Sterdynie na Podlasiu 27 września 1809 r. Zob.: B. Woźniak, *Sceny z życia Emilii Ossolińskiej hr. Krasieńskiej*, „Muzealne Rozmaitości” 2022, nr 1(15), s. 6–7.

⁵ Marianna z Krasieńskich Łubieńska (1810–1862) – córka Józefa Wawrzyńca Krasieńskiego i Emilii z Ossolińskich; w 1833 r. poślubiła Kazimierza Łubieńskiego (1801–1870), któremu urodziła dzieci: Franciszka i Emilię.

Kostka Aleksy⁶ (1811–1849), Karol Joachim⁷ (1812–1870) oraz Adam Henryk Kajetan⁸ (1821–1903). Matka Pauliny była córką Stanisława Ossolińskiego (ok. 1760–1843) z Tęczyna i Józefy Elżbiety Morsztyn z Raciborska herbu Leliwa (1766–1815), starościanki sieradzkiej. Ojciec zaś oficerem wojsk Księstwa Warszawskiego, senatorem i kasztelanem Królestwa Polskiego oraz literatem⁹.

Paulina wraz z rodzeństwem wychowana była w domu pełnym miłości, szacunku do drugiego człowieka i ofiarności. Jej matka była jedynaczką i przez rodziców była rozpieszczana. Małżeństwo rodziców Pauliny należało do szczęśliwych. Krasieńscy udzielali się towarzysko, podróżowali, a w listach mąż zwracał się do żony w sposób poufaly i przyjazny. „Kochana Droga Emileczko” – tak rozpoczynał listy Józef do żony datowane na 5 grudnia 1835 r. i 23 grudnia 1835 r.¹⁰ Radziejowice były letnią rezydencją Krasieńskich, mieszkanie w Warszawie przy ulicy Mazowieckiej – zimową. Krasieńscy mieli również mieszkanie przy ulicy Grodzkiej w Krakowie pod numerem 97¹¹. Paulina wraz z rodzeństwem i rodzicami często więc podróżowała.

Dzieciństwo Pauliny upływało w bliskości mamki, nianiek i zatrudnianych bon oraz guwernantek. Dzięki zabiegom matki młodziutka dziewczyna obeznana była z literaturą i sztuką oraz towarzyskimi normami. Cechowała ją skromność, religijność i wysoka kultura osobista. Helena z Mieroszewskich Darowska¹² w swoim pamiętniku w odniesieniu do młodej Pauliny Krasieńskiej spotkanej na jednym z bali karnawałowych organizowanych w Krakowie pod datą 12 stycznia 1837 r. napisała: „Jeżeli o miłych twarzach mówię, to wspomnieć muszę o Paulinie Krasieńskiej. Wysoka, chuda i chociaż w pasie wcale nieszczupła i nie

⁶ Stanisław Kostka Aleksy (1811–1849) – syn Józefa Wawrzyńca Krasieńskiego i Emilii z Ossolińskich, oficer powstania listopadowego, dziedzic Zegrza. W 1841 r. ożenił się z Dorotą z ks. Jabłonowskich (1820–1900) h. Prus (III), która urodziła mu córkę Jadwigę (1842–1913), późniejszą żonę Macieja Józefa Konstantego ks. Radziwiłła (1842–1907) na Nieświeżu h. Trąby.

⁷ Karol Joachim Krasieński (1812–1870) – syn Józefa Wawrzyńca Krasieńskiego i Emilii z Ossolińskich; w 1840 r. poślubił Amelię hr. Łubieńską (1815–1887) z Łubnej h. Pomian, stryjeczna siostrę Kazimierza Łubieńskiego, męża Marianny Krasieńskiej. Nie mieli dzieci.

⁸ Adam Henryk Kajetan Krasieński (1821–1903) – syn Józefa Wawrzyńca Krasieńskiego i Emilii z Ossolińskich; dziedzic Radziejowic, działacz społeczny; w 1846 r. poślubił Karolinę hr. Mycieliską (1825–1912) z Mycielina h. Dołęga. Mieli dzieci, m.in.: Józefa, Kazimierza.

⁹ Źródło: <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/jozef-maciej-wawrzyniec-onufry-krasinski> [dostęp: 14.02.2022]. Biogram opublikowany w XV tomie *Polskiego Słownika Biograficznego*.

¹⁰ [Fragment korespondencji rodzinnej Emilii z Ossolińskich i Józefa Wawrzyńca Krasieńskich] 1834–1840, 11 kart (7 listów). Źródło: <https://polona.pl/item/fragment-korespondencji-rodzinnej-emilii-z-ossolinskich-i-jozefa-wawrzynca-krasinskih,NDA3Njg4NTU/0/#info:metadata> [dostęp: 15.02.2022].

¹¹ „Kurier krakowski”, 27 lutego 1835 r., nr 47, s. 182.

¹² Helena z Mieroszewskich Darowska (1819–1908) – h. Ślepowron; córka Jacka – senatora Wolnego Miasta Krakowa i Barbary z Wilczków Mieroszewskich – filantropki i działaczki społecznej. Jako 17-letnia dziewczyna zaczęła pisać osobisty dziennik, który składa się z dwóch części: „Dwa lata wspomnień z życia krakowskiego 1836–1837” oraz dodatku pisanego w późniejszym okresie życia „Uwagi i wspomnienia z życia towarzyskiego w Krakowie 1831–1837”. W 1838 r. wyszła za mąż za Józefa Darowskiego, porucznika 4. Pułku Strzelców w powstaniu listopadowym. Od śmierci męża w 1849 r. samotnie wychowywała czwórkę dzieci: Helenę, Marię, Barbarę i Bolesława. Głęboko wierząca i religijna, działała w Towarzystwie św. Salomei.

Fot. 1. Paulina z Krasieńskich Górska, 1860 r.

Źródło: Muzeum Romantyzmu w Opinogórze.

Uczyniona przez Emilię z hr. Ossolińskich Krasieńską na korzyść kościoła parafialnego w Węgrowie¹⁹. W 1861 r. tytułem jednorazowej opłaty wpłaciła 15 rs. Ofiary na komitet budowy kościoła w Warszawie przy placu Grzybowski pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny²⁰. W 1867 r. zakupiła za 2 złote ruble jeden egzemplarz Z.B. Stęczyńskiego pt. *Tatry*. Dochód ze sprzedaży tej i innych książek zorganizowanej przez Księgarnię Władysława Jaworskiego w Krakowie przeznaczony był na kanonizację błogosławionego Jozafata Kuncewicza²¹.

ma pięknej figury, postać jej mimo to pełna wdzięku, dystynkcji i powabu. W twarzy wyraz słodczy i rozumu, uśmiech wąski z natury, a nie z przyzmysu, w jaki się niektóre osoby przybierają. Przy tym uprzejma, miła, ożywiona, rozmowna¹³.

Paulina od dzieciństwa po swoją dorosłość obserwowała matkę, która wspierała finansowo różne inicjatywy. W 1813 r. Emilia Krasieńska wpłaciła 36 złotych polskich¹⁴ na płaszcze i trzewiki dla Pułku 12-go Piechoty¹⁵. 26 lutego 1817 r. przez cztery dni prezydowała wraz z innymi damami przy stolikach podczas loterii fantowej na korzyść ubogich w salach redutowych w Warszawie¹⁶. W 1829 r. jako kwestartka w czasie wielkiego tygodnia zebrała od mieszkańców Warszawy 4 złp, 100 gr.¹⁷ Uzyskane sumy z kwesty podzielono między szpitale. W 1856 r. prasa donosiła, że Rada Administracyjna Królestwa zatwierdziła darowiznę 3507 rubli srebrnych¹⁸.

¹³ *Dwa lata moich wspomnień z życia krakowskiego 1836–1837*, [w:] *Kapitan i dwie panny. Krakowskie pamiątki z XIX wieku*, przygotowany przez I. Homolę i B. Łopuszańskiego, Kraków 1980, s. 117.

¹⁴ Dalej – złp.

¹⁵ „Dziennik departamentowy krakowski”, 4 lutego 1813 r., nr 36, s. 402.

¹⁶ „Ruski Inwalid”, 30 marca 1817 r., nr 72, s. 1.

¹⁷ „Gazeta Polska”, 10 lipca 1829 r., nr 181, s. 2.

¹⁸ Dalej – rs.

¹⁹ „Kurier Warszawski”, 29 marca 1856 r., nr 95, s. 3.

²⁰ „Kurier Warszawski”, 12 sierpnia 1861 r., nr 201, s. 1014.

²¹ Jozafat Kuncewicz OSBM (ok. 1580–1623) – imię świeckie Jan Kunczyc lub Kuncewicz h. Róża, unicki arcybiskup połocki, bazylianin, błogosławiony od 1642 r., święty Kościoła katolickiego. Wspomnienie 12 listopada. „Krzyż”, 9 czerwca 1867 r., nr 23, s. 185–186.

W 1844 r. Paulina wyszła za mąż za Ludwika Górskiego (1818–1908) z Fałęcina h. Bożawola, syna Franciszka²² i Teodozji z Krępskich²³ (1793–1875). Ojciec Ludwika był pułkownikiem wojsk polskich z czasów Księstwa Warszawskiego. W 1806 r. wstąpił ochotniczo do wojska, do batalionu strzelców leśnych departamentu płockiego. Mając 24 lata 1 kwietnia 1807 r. został mianowany podporucznikiem tej formacji. Pułk ten wkrótce przemianowano w 5. pułk piechoty. Podczas tej służby rozpoczęła się znajomość Franciszka Górskiego z Józefem Krasińskim, późniejszym właścicielem Woli Pękoszewskiej i Radziejowic.

Ludwik otrzymał staranne wychowanie i wykształcenie. Z domu wyniósł zasady, którymi kierował się całe życie: pracowitość, prawość, skromność, ofiarność i miłość do ziemi ojczystej. Kształcił się w Korpusie Kadetów w Kaliszu, Kolegium Pijarów na Żoliborzu i Gimnazjum

Gubernialnym w Warszawie, które ukończył w 1837 r., uzyskując pierwszą nagrodę. Ludwik, po śmierci brata Józefa (1816–1837), był najstarszym z piętki pozostałego przy życiu rodzeństwa. Młodszy byli: Stanisław²⁴, Konstanty²⁵,

Fot. 2. Ludwik Górski, ok. 1861 r., fot. J. Kaufmann

Źródło: Biblioteka Narodowa.

²² Franciszek Borgiasz Józefat Górski (1783–1838) – h. Bożawola; syn Jana (podstołego winnickiego) i Katarzyny z Białobłockich; urodził się w Karniewie k. Makowa Mazowieckiego, generał brygady Wojsk Polskich Królestwa Kongresowego, sędzia pokoju powiatu rawskiego, kawaler Orderu św. Anny II kl. i Krzyża Wojskowego Polskiego. W 1821 r. awansowany na pułkownika. W 1830 r. otrzymał dymisję ze służby wraz z awansem na stopień generała brygady i prawem noszenia mundur; nie brał udziału w wojnie wywołanej powstaniem listopadowym. Ostatnie lata życia spędził w majątku Wola Pękoszewska.

²³ Teodozja z Krępskich Górka (1793–1875) – h. Ostoja; urodziła się w Lekowie k. Ciechanowa; córka Michała Krępskiego h. Ostoja i Katarzyny z Mickiewiczów.

²⁴ Stanisław Górski (1820–1900) – h. Bożawola, żonaty z Heleną Justyną Mężęńską h. Kościeszka (1834–1887).

²⁵ Konstanty Górski (1827–1901) – h. Bożawola, ziemianin, konserwatywny działacz polityczny, m.in. dyrektor Towarzystwa Ubezpieczeń w Warszawie i członka rady Banku Polskiego żonaty z Julią ks. Golicyn h. Pogoń Litewska (1840–1914), freiliną na rosyjskim dworze.

Jan²⁶ i Zofia²⁷. Po śmierci ojca w 1838 r. zmuszony był przerwać studia, zaopiekować się matką i młodszym rodzeństwem oraz objąć administrację rodzinnego majątku w Woli Pękoszewskiej w powiecie rawskim. Wówczas zaczął interesować się tematami związanymi z agronomią i ekonomią, w sprawie których później stał się autorytetem²⁸. Ludwik był także współpracownikiem Andrzeja Zamoyskiego²⁹ przy tworzeniu Towarzystwa Rolniczego. Zasiadał też we władzach Towarzystwa Kredytowego Ziemińskiego, a od 1890 r. był prezesem przez dwie kadencje. Był założycielem, członkiem lub prezesem wielu rad, stowarzyszeń i komitetów, m.in.: Towarzystwa Akcyjnego Kolei Terespolskiej, Towarzystwa Kredytowego miasta Warszawy, kuratorem Instytutu Św. Kazimierza.

W pracach publicystycznych Górski postulował potrzebę sukcesywnego uwłaszczenia chłopów oraz konieczność racjonalnego organizowania i intensyfikacji gospodarki rolnej. Wiele uwagi poświęcał uregulowaniu spraw serwitutowych, których istnienie uważał za źródło nieufności między ziemiaństwem a chłopami. Poza sprawą kształcenia rzemieślników wiejskich i ochronek po wsiach pochłaniała go przede wszystkim sprawa zniesienia pańszczyzny i uregulowania stosunków czynszowych.

²⁶ Jan Górski (1827–1898) – h. Bożawola, agronom. W 1858 r. Jan Górski poślubił Marię hr. Łubieńską. Mieli ośmioro dzieci. Przejął rodzinne gospodarstwo w Woli Pękoszewskiej. Zniósł pańszczyznę i ofiarował chłopom części gruntów na własność. Z bratem Konstantym przyczynił się do otwarcia szpitala w Rawie Mazowieckiej. Zaprowadził zarodową owczarnię. Założył uprawę chmielu i prowadził gorzelnię.

²⁷ Zofia Marcela z Górskich Mycielska (1831–1854) – h. Bożawola, W 1851 r. poślubiła Michała Mycielskiego z Mycielina h. Dołęga (1826–1906), któremu w 1854 r. urodziła syna Ludwika (1854–1926) późniejszego działacza społecznego i polityka. Michał po śmierci żony wstąpił do zakonu jezuitów. Wychowywał się w domu babki, Teodozji Górskiej, następnie u stryja Stanisława.

²⁸ Swoje poglądy propagował w artykułach publikowanych w „Rocznikach Gospodarstwa Krajowego”: Ogłosił na jego łamach m.in. teksty: *Rzut oka na stan terażniejszy i przyszły gorzelni w Polsce pod względem ich wpływu na rolnictwo* (1842), *Niektóre znakomitsze wypadki w zagranicznych krajach za pomocą zalewania łąk otrzymane* (1843), *O umiejętnym użyciu pracy. Piekarnie* (1846), *Nowatorstwo i rutyna* (1854), *O gospodarstwach wzorowych zagranicą i o tem, czemu u nas gospodarstwa podobne być powinny* (1856), *O Chorobach wieku J. I. Kraszewskiego* (1857), *Kilka uwag wywołanych tegorocznym zjazdem rolniczym w Wilanowie* (1857), *Sprawozdanie z przeglądu gospodarstwa Wilanowskiego, odbytego w dniu 17 Czerwca 1858 roku przez członków Towarzystwa Rolniczego* (1858). Napisał też m.in.: *Co nazywamy okupem pańszczyzny. Kilka uwag o dzierżawie wieczystej* (1857), *Uwagi nad obecnym stanem robotników wiejskich w Królestwie Polskim* (1861), *Projekt ustawy sądów gminnych wiejskich z przejściem do powiększonej administracji gminy* (1871), *Nasze błędy w gospodarstwie folwarcznym* (1874), *O dobrowolnych umowach właścicieli folwarcznych z włościanami w celu zniesienia służebności pastwiskowych i leśnych w Królestwie Polskim* (1876), *Listy o Rzymie do Antoniego Edwarda Odyńca* (1878) i *Znaczenie większej własności i obowiązki większych właścicieli ziemskich w Królestwie Polskim* (1886). Pisywał również artykuły do „Słowa” i „Niwy”.

²⁹ Andrzej Artur Zamoyski (1800–1874) – h. Jelita, syn Stanisława Kostki Zamoyskiego i Zofii z Czartoryskich Zamoyskiej, działacz polityczny i gospodarczy w Królestwie Polskim, szambelan dworu królewskiego Mikołaja I Romanowa w 1830 r., jeden z czołowych przedstawicieli pracy organicznej, inicjator i prezes Towarzystwa Rolniczego. W 1824 r. poślubił Różę Potocką, z którą miał 5 synów: Władysława, Stanisława, Andrzeja, Jana i Zdzisława oraz 3 córki: Zofię (1825–1873) zamężną z Franciszkiem Żółtowskim, Cecylię (1831–1904) z ks. Jerzym Lubomirskim i Różę (1836–1915) z ks. Eugeniuszem Lubomirskim. Zob.: C. Łągiewski, *Andrzej Artur Zamoyski (1800–1874)*, Warszawa 1917; L. Górski, *Andrzej Zamoyski*, Warszawa 1879.

Ludwik Górski ponosił też koszty budowy, a także uczestniczył w pracach komitetów budowy kilku warszawskich świątyń. W 1883 r. na budowę nowej świątyni Tekla Rapacka³⁰ ofiarowała 82 tys. 300 rb z warunkiem, że wykonanie jej woli ma być powierzone Ludwikowi Górskiemu. Ludwik czuwał więc nad budową kościoła pod wezwaniem św. Barbary w Warszawie oraz podjął się przewodniczenia komitetowi budowy na Koszykach. W kaplicy w lewej nawie wzniesionego kościoła Świętych Piotra i Pawła na Koszykach z inicjatywy Górskich ufundowana została kaplica pw. św. Franciszka (seraficka), a w niej ołtarz dębowy inkrustowany. Kościół został całkowicie zniszczony w 1944 r., a po II wojnie światowej odbudowany według nowych planów. Wraz z żoną ofiarował 3000 rs na poczet budowy kościoła przy placu Grzybowskiem pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny³¹. W 1884 r. Górski wchodził w skład Komitetu Budowy Kościoła św. Floriana na Pradze, a potem stanął na czele Komitetu Budowy Kościoła św. Augustyna przy ulicy Dzielnej w Warszawie jako wykonawca testamentu hrabiny Aleksandry Potockiej³². Z kolei w kościele Wszystkich Świętych na Grzybowie Górscy wzniesli ołtarz z obrazem „Błogosławieństwo dzieci”, w prawym ramieniu krzyża, kosztem 25 tys. rb. Podczas powstania warszawskiego wewnątrz kościoła wraz z wyposażeniem, obrazami i organami uległo zniszczeniu. Wchodził również w skład komitetu budowy kościołów pw. św. Floriana na Pradze oraz Zbawiciela. W 1905 r. Ludwik został wybrany jeszcze do komitetu budowy kościoła na Ochocie – w parafii św. Jakuba³³.

Z kolei hrabina Górka wraz ze znaną z filantropii Marią z Tyzenhauzów Przezdziecką³⁴ zakupiły po kilkanaście sztuk ornatów, kap, komeżek, obrusów na

³⁰ Tekla z Kozłowskich Rapacka (1799–1883) – filantropka; fundatorka kościołów, bez koneksji arystokratycznych. Z Górskimi łączyły ją stosunki towarzyskie. W 1816 r. poślubiła ziemianina Wincentego Rapackiego. W 1830 r. małżonkowie zakupili folwark w Brańszczyku, gdzie urodziła się ich jedyna córka – Konstancja. W 1837 r. Rapaccy wydali córkę za Józefa Modlińskiego. W 1843 Józef zmarł bezdzietnie, a w 1850 Konstancja wyszła za mąż za Stanisława Ksawerego Aleksandra Deskura, majątnego ziemianina. To małżeństwo również było bezdzietne. Po śmierci męża Tekla zamieszkała z córką w jej domu w Warszawie przy ul. Oboźnej 1. W 1874 Konstancja odziedziczyła majątek po zmarłym mężu. W 1879 zmarła i pozostawiła matce m.in. dobra Ożarów pod Warszawą, który sprzedała Władysławowi Edwardowi Kronenbergowi, synowi Leopolda Kronenberga. Potem sprzedała dobra w Brańszczyku. Uzyskana ze sprzedaży kapitał przeznaczyła na fundusze i kapitały wieczyste oraz różnego typu donacje.

³¹ „Warszawska Gazeta Policyjna”, 28 lipca (9 sierpnia) 1861 r., nr 193, s. 1.

³² Aleksandra z Potockich Potocka (1818–1892) – hrabina, córka Stanisława Septyma Potockiego i Katarzyny z Branickich, właścicielka dóbr wilanowskich, działaczka charytatywna. Osierocona w dzieciństwie, wychowywana przez ciotkę Zofię z Branickich Potocką. W 1840 r. poślubiła Augusta Potockiego, właściciela Wilanowa. Wspierała finansowo m.in. Warszawskie Towarzystwo Dobroczynności.

³³ A. Majdowski, *Z dziejów fundacji sakralnych w Królestwie Polskim. Na marginesie budowy kościoła warszawskiej parafii pw. św. Barbary*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo” 2011, t. 41, s. 80–81.

³⁴ Maria z Tyzenhauzów Przezdziecka (1823–1890) – malarka, miniaturzystka, filantropka. Córka hr. Konstantego Tyzenhauza (ornitologa, malarza, pułkownika armii Księstwa Warszawskiego) i Walerii z Wańkowiczów. W 1842 r. poślubiła Aleksandra Przezdzieckiego h. Pierzchała, literata, historyka, wydawcę źródeł historycznych. Po śmierci męża w 1871 r. poświęciła się głównie działalności dobroczynnej, sama żyjąc bardzo skromnie.

Fot. 3. Paulina z Krasieńskich i Ludwik Górski

Źródło: Muzeum Romantyzmu w Opinogórze.

mensy, mszałów, kielichów, krucyfiksów, relikwiarzy, kadzielni, lichtarzy i innych przedmiotów kościelnych i w kilku pakach posłały szachowi perskiemu Nasr-Ed Dinowi podczas jego wizyty w Warszawie.

To Józef Krasieński uważał, że Ludwik Górski jest świetną partią dla córki. Jego żona Emilia z Ossolińskich była zdania, że związek jej pociechy z ziemianinem jest mezaliansem. Paulina nie była już jednak młoda, a w chwili zamążpójścia miała 28 lat.

Zaraz po ślubie Ludwik nabył majątek Uleniec w powiecie grójeckim, jednak w 1849 r. Górszy przenieśli się do otrzymanego przez Paulinę w posagu majątku w Sterdyni³⁵. Tu urodziła się matka Pauliny, tu też miał miejsce ślub jej rodziców. Wcześniej Sterdyń należał do Ossolińskich, a jako jedynaczka odziedziczyła go Emilia, która majątek wniosła w posagu Józefowi Wawrzyńcowi

Krasieńskiemu. W 1822 r. Krasieńscy wnieśli do władz sądowych o wywłaszczenie dóbr sterdyńskich Stanisława Ossolińskiego³⁶. Do publicznej licytacji doszło w 1829 r., w wyniku której kupili je Jan i Anna z Klickich Łubieńscy. Stanisław Ossoliński osiadł w Klimczycach, odwiedzał Emilię i Józefa Krasieńskich, a potem żył w Krakowie, otrzymując skromną pensję od Krasieńskich. W 1839 r. Józef Wawrzyńiec Krasieński odkupił Sterdyń od Jana i Anny Łubieńskich. Jako wdowa matka Emilii mieszkała w Krakowie, pobierając rocznego dochodu do 80 tys. złp od córki Pauliny, która dostała Sterdyń³⁷. Należy wspomnieć, że majątek odziedziczyły najpierw po ojcu wszystkie dzieci Krasieńskiego, ale na mocy układu i działu między rodzeństwem z dnia 9 (21) czerwca 1847 r. Sterdyń przyznano na wyłączną własność Paulinie.

³⁵ *Hipoteka Siedlce*, Archiwum Państwowe w Siedlcach, nr zespołu 152, sygn. 1908, k. 9.

³⁶ W. Wężyk, *Kronika rodzinna*, oprac. i wstęp M. Dernałowicz, Warszawa 1987, s. 422, przyp. 16.

³⁷ *Pamiętniki Józefa hrabiego Krasieńskiego od roku 1790–1831 skrócone przez Fr. Reuttowicza*, Poznań 1877, s. 62.

Majątek był wielkich rozmiarów, ale pogrążony był w kryzysie. Jak pisał Ludwik Górski: „W pałacu pochodzącym z XVII wieku sypano zboże, kilkadziesiąt portretów królów i królowych polskich oraz rodziny właścicieli gryzły myszy, kilkaset listów królewskich Marii Ludwiki razem z papierami kancelarii Jana Kazimierza szły pod placki”. Ludwik zadbał o rozwój folwarków, przeprowadził groble, wykopał na przestrzeni 10 km kanał dla osuszania łąk, założył dwie obory krajowego nadbużańskiego bydła. Posiadał także zarodową owczarnię i stajnię. Górscy dbali o służbę folwarczną, o jej potrzeby i pomoc lekarską. W 1857 r. wprowadzono ochronę dzieci i dożywocie na starość.

Jak głosi tradycja, folwark Paulinów powstał za czasów Ludwika Górskiego, a jego nazwa pochodzi od imienia jego żony. Górski w 1854 r. w Paulinowie wybudował gorzelnię z łaźnią (z basenem ciepłej i zimnej wody) przeznaczoną dla służby folwarcznej. Oprócz tego była tu cegielnia. Dbano więc o służbę folwarczną i jej potrzeby, dożywocie na starość i pomoc lekarską. Z cegielni w Paulinowie pochodziła cegła, podarowana przez Ludwika do budowy kościoła w Zambrowie. W linii prostej między budową świątyni a cegielnią odległość wyniosła ok. 2,5 km. Okoliczni chłopcy mieli ustawić się jeden obok drugiego i podawać cegłę z rąk do rąk.

Dodać należy, że 27 grudnia 1858 r. (8 stycznia 1859 r.) na mocy kontraktu kupna i sprzedaży Ludwik Górski zakupił również od Ludgarda Czarnockiego³⁸ za sumę 520 tys. zł (czyli 78 tys. rubli srebrnych) pobliski majątek Ceranów³⁹. Akt urzędowy sporządzono 5 (17) stycznia 1859 r.

Paulina i Ludwik Górscy, będąc bezdzietnymi, losy krewniaków śledzili z wielkim zainteresowaniem. Gdy brat Ludwika, Stanisław, popadł w tarapaty finansowe, Ludwik Górski, jako ojciec chrzestny jego syna Franciszka⁴⁰ (1858–1904), zdecydował się oddać Ceranów chrześniakowi i wychować go u siebie. Bratowa Ludwika, Maria z Łubieńskich Górka pisała we wspomnieniach: „Aż w Sterdyni [...] woła Ludwik mego męża i mnie do siebie i mówi nam, że Franciszek do chrztu trzymał, że stasiowie z powodu bankructwa Krichmajera przez tyle nieszczęść przeszli, i że młodszemu ich synowi Franciszkowi Ceranów odda. Do siebie weźmie i na syna przysposobi”⁴¹. Prawowitymi właścicielami majątku Ceranów Franciszek (1858–1904) i jego żona Zofia z Komarów⁴² (1869–1916)

³⁸ Ludgard Ludwik Czarnocki (ok. 1821–1885) – ziemianin.

³⁹ *Hipoteka Siedlce*, Państwowe Archiwum w Siedlcach, zespół 152, sygn. 1804, k. 6, 34–40.

⁴⁰ Franciszek Górski (1858–1904) – syn Stanisława Górskiego – brata Ludwika (1820–1900) i Heleny Justyny Mężyńskiej (1834–1887) h. Kościesza, ożeniony w 1899 r. z Zofią Komarówą z Bejsagół (1869–1916) h. własnego. Zrezygnował z kariery naukowej i wojskowej na rzecz właściwego gospodarowania majątkiem. Mieli córkę Annę (1890–1900) oraz synów: Józefa Ludwika Stanisława (1891–1961) i Ludwika Kazimierza Antoniego (1894–1945). Ceranowski majątek odziedziczył starszy syn, który w 1926 r. poślubił Katarzynę Turno (1904–1974) h. Kotwice, a w 1931 r. – Janinę Wincentyńską Goldstand (1905–1991), córkę bankiera żydowskiego pochodzenia, polskiego dyplomaty, konsula Rzeczypospolitej Polskiej w Londynie. Nie miał potomstwa.

⁴¹ M. z Łubieńskich Górka, *Gdybym mniej kochała. Dziennik lat 1889–1895*, Warszawa 1996, s. 10.

⁴² Zofia z Komarów Górka (1869–1916) – założyła ochronkę dworską w Ceranowie dla dzieci, organizowała w pałacu kursy dla dorosłych, wspomagała najbiedniejszych okolicznych mieszkańców.

Górcy zostali w 1893 r. Po ojcu zmarłym w 1904 r. majątek odziedziczył ich syn Józef⁴³ (1891–1961)⁴⁴.

Górcy mieszkali w pałacu w Sterdynie, a pierwotny dworek w Ceranowie przeznaczyci na miejsce dla sióstr ze Zgromadzenia Sióstr Świętego Feliksa, popularnie zwanych felicjankami. Zakonnice zostały sprowadzone w te strony dzięki znajomości Ludwika z bł. Honoratem Koźmińskim. Górcy byli przekonani, że dobrobyt ludu nie zależy tylko od poziomu materialnego, lecz także od moralnego i kulturalnego wychowania.

Na mieszkanie oddano siostrom wspomniany dworek i 500 rb rocznie, hektar ogrodu i krowę. Siostry zorganizowały ochronkę dla sierot i prowadziły szkołę. Gdy dzieci kończyły naukę, po godzinie 16.00 do szkoły przychodzili dorośli. Uczyli się czytać, pisać oraz zdobywali umiejętności praktyczne. Felicjanki opiekowały się też chorymi. W dniu 17 grudnia 1864 r. nastąpiła likwidacja Zgromadzenia Sióstr Felicjanek jako akt represji po powstaniu styczniowym, stanowiący konsekwencję zaangażowania felicjanek po stronie uczestników walki narodowowyzwoleńczej. Siostry zmuszone były opuścić Ceranów i uczyniły to najpóźniej w styczniu 1865 r. Ochronka jednak nadal istniała, a kolejne z inicjatywy Górskich powstały w Sterdynie i Kurowicach. Felicjanki powróciły na te tereny dopiero w 1957 r.

Górcy szerzyli higienę wśród ludu. W 1857 r. wraz z lekarzem Sebastianem Rosickim⁴⁵, który staraniem Górskich został na te tereny sprowadzony w 1853 r., założyli szpital – lecznicę. Ludwik ofiarował na szpital na wieczną własności plac wraz z ogrodem oraz drewno i cegły na budowę, a Paulina zapisała na rzecz szpitala 30 tys. złp.⁴⁶ Szpital, poświęcony 18 listopada 1862 r., funkcjonował do 1906 r., odegrał ogromną rolę w okresie powstania styczniowego, zwłaszcza po krwawej bitwie pod Węgrowem i Siemiatyczami (6–7 lutego 1863 r.). Ludwik kontaktował się z powstańcami, zaopatrzył włościan w broń wykutą w miejscowych kuźniach, umożliwił leczenie w szpitalu, wspomagał materialnie, doradzał i ochraniał przed aresztowaniami.

Dwór Górskich w Sterdynie był ogniskiem polskości. Istniała możliwość korzystania z pałacowych zbiorów bibliotecznych. Utrzymywano przyjazne kontakty z Konstantym Świdnickim z Zagorza – przywódcą oddziału powstańczego,

⁴³ Józef Górski (1891–1961) – h. Bożawola; żołnierz, attaché wojskowy przy poselstwie Rzeczypospolitej Polskiej w Londynie, właściciel majątku Ceranów (pow. sokołowski), działacz społeczny, wykładowca i nauczyciel. Żonaty z Katarzyną Turno (1926 r.) i Janiną Goldstand (1931 r.). Oba małżeństwa zostały kanonicznie unieważnione. W 1938 r. wstąpił do seminarium jezuitów, z którego odszedł po miesiącu.

⁴⁴ Zob.: A. Zióntek, *Ceranów Józefa Górskiego: pamiętniki podlaskiego ziemianina*, „Szkice Podlaskie” 2005, nr 13, s. 163–178.

⁴⁵ Sebastian Rosicki (1830–1877) – doktor medycyny i chirurgii; członek korespondent Towarzystwa Warszawskiego Lekarskiego; założyciel szpitala św. Pawła w Sterdynie ufundowanego w 1862 r. przez Paulinę Górską oraz okolicznych ziemian, którzy opodatkowali się na cel utrzymania szpitala. Pochowany w Sterdynie. Zob.: A. Jarośniński, *Szkice z Nadbużańskiego Podlasia*, Warszawa 1925, s. 54–56.

⁴⁶ A. Jarośniński, *Szpital św. Pawła w Sterdynie*, „Zdrowie”, t. XIV, lipiec 1893, nr 154, s. 380–381.

Krysiakiem z Dzięcioł, przywódcą unitów ze Sterdyni, miejscowym proboszczem i doktorem Sebastianem Rosickim. Spotkania odbywały się w pałacu regularnie.

Górcy zawsze dbali o kształcenie najniższych warstw społecznych. Udzielali także pomocy materialnej seminariom duchownym, prowadzonym w Królestwie Polskim, fundując stypendia poszczególnym alumnom. W 1880 r. na prośbę ks. Stefana Pawlickiego⁴⁷ ufundowali stypendium dla ucznia Polaka studiującego w Collegium Rzymskim. Warunek był jeden: uczeń ten, po otrzymaniu święceń kapłańskich, miał wrócić i pracować na ziemiach polskich.

Z inicjatywy Górskich w l. 1872–1875 wybudowano w Ceranowie nowy kościół według projektu Bolesława Podczaszyńskiego⁴⁸ i Zygmunta Kiślańskiego⁴⁹. Na płaskorzeźbie umieszczonej w tympanonie kościoła znalazły się postacie Ludwika i Pauliny, które klęczą przed Matką Bożą, a Górski ofiarowuje jej symboliczną miniaturę świątyni. Była to budowla z czerwonej cegły na fundamencie z kamienia polnego, w stylu nowogotyckim, tzw. wiślano-gotyckim. Wzniesiono wówczas również murowane ogrodzenie z wtopioną w nie dzwonnica. Z inicjatywy Górskich został zaprojektowany przez Bolesława Podczaszyńskiego także pałac w Ceranowie, który wybudowano w 1876 r. Pierwotnie posiadał dwukondygnacyjne ryzality boczne, rozdzielone parterowym korpusem z portykiem pośrodku. Obecnie zamiast portyku – taras na dwóch kolumnach w nadbudowanej o jedno piętro fasadzie. Na osi znajdował się duży salon. Ściany wyłożone były korkiem, podłogi pokryte ozdobnymi, drewnianymi mozaikami. Pałac na planie litery H otoczony był ogrodem i parkiem, do którego sprowadzono na specjalne życzenie małżonków rzadkie gatunki roślin i drzew. Właściciel nakazał też założenie specjalnych stawów rybnych z wykorzystaniem rzeczki Struga.

W 1849 r. małżeństwo sfinansowało także renowację cerkwi w Seroczyniu, który wraz z dobrami sterdyńskimi w 1839 r. nabył Józef Wawrzyniec Krasiński, a w 1844 r. Paulina wniosła w posagu Ludwikowi. W 1858 r. w wyniku uderzenia pioruna wybuchł w Seroczyniu pożar, podczas którego spłonęła północna część wioski. Na pamiątkę tego nieszczęścia i z prośbą o dalszą opiekę Bożą Paulina Górską w 1861 r. wzniosła pośrodku wsi kapliczkę, która stoi do dziś. Z inicjatywy i z funduszu hrabiny Pauliny i jej męża została również wykonana figura Matki Bożej w kapliczce Najświętszej Marii Panny Niepokalanie Poczętej znaj-

⁴⁷ Stefan Zachariasz Pawlicki (1839–1916) – ksiądz katolicki, zmartwychwstaniec (CR), profesor, filozof i historyk filozofii, teolog, psycholog, etyk, logik, rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prekursor naukowej apologetyki w Polsce. W l. 1862–1864 był w Rogalinie gubernierem Edwarda Aleksandra Raczyńskiego. W 1868 r. wyjechał do Rzymu i wstąpił do nowicjatu zmartwychwstańców. W 1872 r. przyjął w bazylice św. Jana na Lateranie święcenia kapłańskie.

⁴⁸ Bolesław Paweł Podczaszyński (1822–1876) – architekt. Dziadek – Jan Podczaszyński – był nadwornym budowniczym Radziwiłłów. Ojciec – Karol Podczaszyński – profesorem architektury na Uniwersytecie Wileńskim. Studiował w Paryżu.

⁴⁹ Zygmunt Kiślański (1834–1897) – budowniczy; ksiądz prałat parafii ewangelicko-augsburskiej. Studiował na wydziale budownictwa, który skończył w stopniu budowniczego kl. I. Dalsze studia odbywał pod kierunkiem praktyki Henryka Marconiego, budowniczego i profesora Sztuk Pięknych. Zob.: *Ś.p. Zygmunt Kiślański*, „Przegląd Techniczny”, nr 44, 18(30) października 1897 r., s. 718–720.

dującej się przy skrzyżowaniu dróg do Sokołowa Podlaskiego i Jabłonny Lackiej. Potwierdza to umieszczona na tylnej ścianie cokołu inskrypcja: „Ludwik i Paulina z hr. Krasińskich Górcy figurę tę postawili w 1856 r.”.

Od 1851 r. to Paulina była opiekunką Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności⁵⁰, łożąc znaczne sumy na jego działalność. W 1854 r. założyła wraz z mężem i księżmi Gorzkiewiczem i Ożarowskim Towarzystwo Pań Miłosierdzia Świętego Wincentego á Paulo przy kościele św. Krzyża w Warszawie. Celem tej organizacji było niesienie pomocy najbardziej potrzebującym rodzinom, ludziom chorym i pozbawionym pełnosprawności. Członkinie dzieliły się na odwiedzające i zasiłkujące. Panie odwiedzały ubogich, pielęgnowały chorych, umieszczały potrzebujących w zakładach, przytułkach lub na służbie, utrzymywały stały kontakt z podopiecznymi, udzielając im duchowego i moralnego wsparcia. Kupowano żywność, np. chleb, sól, kaszę; udzielano pomocy lekarskiej i wsparcia pieniężnego.

W 1856 r. Towarzystwo zostało zalegalizowane przez władze carskie, co umożliwiło prowadzenie oficjalnych zbiórek na cele dobroczynne. Na własnej parceli przy ul. Ordynackiej 4 w Warszawie Ludwik Górski wybudował piętrowy dom dla Towarzystwa Pań Świętego Wincentego á Paulo⁵¹. Mieściła się tam także apteka dla biednej ludności i przytułek dla osieroconych dziewcząt. W 1856 r. Towarzystwo zajmowało się ponad tysiącem biednych i potrzebujących. Dzięki poparciu Rzymu, o co zabiegał gorąco Górski, Siostry Miłosierdzia mogły założyć w Warszawie dom centralny pod wezwaniem św. Kazimierza.

Paulina Górka pełniła funkcję prezeski od chwili założenia Towarzystwa Pań Świętego Wincentego á Paulo aż do swojej śmierci. Systematycznie odwiedzała ubogie rodziny, zaopatrywała je w żywność, lekarstwa, odzież i opał. W okresie powstania styczniowego członkinie Towarzystwa opiekowały się rannymi i wspomagały materialnie rodziny powstańców. Paulina i jej zastępczyni: Hortensja hr. Małachowska⁵² oraz Klementyna hr. Łubieńska⁵³, korzystając ze swoich koneksji, znajdowały filantropów wśród bogatych przemysłowców. Fundusze na dzia-

⁵⁰ Warszawskie Towarzystwo Dobroczynności – założone w 1814 z inicjatywy hr. Zofii Zamoyskiej z Czartoryskich (1778–1837), mające za cel budowę przytułków i opiekę medyczną nad ubogimi.

⁵¹ Towarzystwo św. Wincentego á Paulo – powstało w Paryżu z inicjatywy studentów Sorbony. 23 kwietnia 1833 r. w lokalu redakcji „La Tribune Catholique” zebrało się 6 studentów: Fryderyk Ozanam, Auguste Le Taillandier, Paul Lamache, Françoise Lallier, Felix Clavé i Jules Devaux oraz właściciel i redaktor naczelny gazety Emmanule Bailly. Utworzyli Konferencję Miłosierdzia, której celem było niesienie pomocy najuboższym. Za patrona obrali św. Wincentego á Paulo, dlatego ostatecznie organizacja przez nich założona przyjęła nazwę Konferencji św. Wincentego á Paulo. Zob.: W. Umiński, *Działalność dobroczynna ziemian na przykładzie Towarzystwa św. Wincentego á Paulo na terenie Wielkopolski w drugiej połowie XIX wieku*, „Nasza Przeszość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce” 2016, t. 125, s. 202.

⁵² Hortensja Małachowska (1810–1899) – h. Nałęcz, w 1858 r. poślubiła hr. Władysława Ignacego Małachowskiego h. Nałęcz (1800–1870).

⁵³ Klementyna Łubieńska (1819–1899) – z Łubnej, h. Pomian; córka Piotra hr. Łubieńskiego i Barbary z Szymanowskich h. Jezierza. Nie wyszła za mąż. Przyjmowała potajemnie do swojego domu chorych i opiekowała się nimi. Jej krewny Feliks Sobański, poruszony jej postawą, postanowił ufundować w 1876 r. Schronisko dla Paralityków pod wezwaniem św. Rocha przy ul. Nowowiejskiej 10a w Warszawie. Od tamtego momentu zakład funkcjonuje w tym samym miejscu.

łalność wspomagającą biednych pozyskiwano drogą kwest organizowanych m.in. w kościołach warszawskich. W 1854 r. Górka kwestowała w kościele Dzieciątka Jezus⁵⁴, a w 1861 r. – w kościele pw. św. Karola Boromeusza⁵⁵. Na wiosnę 1872 r. zbierała datki na korzyść Towarzystwa z Hortensją Małachowską i panną hr. Marią Plater⁵⁶ w kościele pw. Świętego Krzyża⁵⁷. Panie kwestowały razem również w tym kościele w 1874 r.⁵⁸ W marcu 1875 r. hrabina Ludwikowa Górka kwestowała na zakłady dobroczynne i kościoły w kościele pw. Świętego Krzyża na Krakowskim Przedmieściu⁵⁹. Towarzyszyły jej hr. Hortensja Małachowska i Aleksandra z hr. Morstinów Ostrowska⁶⁰ z córką⁶¹. Do pilnowania pań delegowany był Maurycy Załęski. W 1891 r. w kościele pw. Świętego Krzyża Paulinie towarzyszyły podczas kwesty: Magdalena Ludwikowa Krasieńska⁶², Felicja z Rotwandów Szebekowa⁶³, Maria z Krasieńskich Ostrowska⁶⁴, panna Benigna Sawicka⁶⁵.

W 1892 r. prasa odnotowała, że wiceprezesową Towarzystwa została hr. Ludwikowa Krasieńska wybrana na ten urząd po zgonie hr. Hortensji Małachowskiej. Podano w prasie, że w 1891 r. rozdano: 14 869 lekarstw, 1701 sztuk ubrań, 139 878 funtów⁶⁶ chleba, 24 200 funtów mąki, 137 korcy⁶⁷ kaszy, 6508 funtów

⁵⁴ „Kurier warszawski”, 1(13) kwietnia 1854 r., nr 99, s. 524–525.

⁵⁵ „Kurier warszawski”, 26 lutego (10 marca) 1861 r., nr 65, s. 1.

⁵⁶ Prawdopodobnie chodzi o Marię Plater urodzoną w 1850 r., córkę Henryka Waclawa Ksawerego hr. Plater-Zyberk z Broelu h. wł. (1811–1903) i Izabeli Heleny H Syberg zu Wischling h. Zyberk. Nie wyszła za mąż.

⁵⁷ „Kurier warszawski”, 15(27) marca 1872 r., nr 69, s. 2; „Kurier warszawski”, 16(28) marca 1872 r., nr 70, s. 2.

⁵⁸ „Kurier warszawski”, 20 marca (1 kwietnia) 1874 r., nr 71, s. 2.

⁵⁹ „Kurier warszawski”, 10(22) marca 1875 r., nr 63, s. 1.

⁶⁰ Helena z Morstinów Ostrowska (1815–1888) – córka Ludwika hr. Morsztyn (1782–1865) h. Leliwa i Marii z hr. Ostrowskich h. Rawicz; wyszła za mąż za dziedzica Maluszyna – Aleksandra Ostrowskiego (1810–1896) h. Korab. Po śmierci męża wstąpiła do zakonu sióstr niepokalanek w Jazłowcu. Zob.: K. Studnicka-Mariańczyk, *Helena z Morsztynów Ostrowska (1815–1888) – fundatorka i animatorka edukacji z Maluszyna*, „Echa Przeszłości” 2022, nr 1(23), s. 47–66.

⁶¹ Ludwika Ostrowska (1851–) – najmłodsze, szóste dziecko Aleksandra i Heleny Ostrowskich. Zob.: K. Studnicka-Mariańczyk, *Ludwika Ostrowska – dzieciństwo i edukacja młodej dziedziczki z Maluszyna*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2014, nr 31, s. 191–206; K. Studnicka-Mariańczyk, *Nieudane zabiegi matrymonialne kawalerów starających się o rękę hrabianki Ludwiki Ostrowskiej*, [w:] M. Korybut-Marciniak, M. Zbrzeźniak (red.), *Życie prywatne Polaków w XIX wieku „Portret kobiety”*. *Polki w realiach epoki*, t. 1, Łódź 2014, s. 69–85.

⁶² Maria Magdalena z Kieżgajło Zawiszów Krasieńska (1861–1945) – druga żona Ludwika Józefa Krasieńskiego (1833–1895), którego poślubiła 27 kwietnia 1882 r. Urodziła córkę Ludwikę Marię (1883–1958), późniejszą żonę ks. Adama Ludwika Czartoryskiego (1872–1937).

⁶³ Felicja Rotwand (1865–1934) – żona prawnika i dyplomaty Ignacego Szebeko.

⁶⁴ Maria z Krasieńskich Ostrowska (ok. 1840–1924) – córka Wincentego Izzydora Tytusa Krasieńskiego (1817–1894) i Eustachii ze Świętosławskich; wnuczka Chryzantego (1777–1820) i Ludwika Orzeszkówny. 19 lipca 1865 r. w Łękach Kościelnych poślubiła Wiktora Ostrowskiego (1839–1901) h. Nałęcz. Dzieci: Elżbieta, Waclaw, Konrad.

⁶⁵ „Kurier Warszawski”, 14 (26) marca 1891 r., nr 85, s. 3; „Słowo”, 26 marca 1891 r., nr 67, s. 5.

⁶⁶ W Rosji funt = 0,4095124 kg (używany do 1924) = 1/40 puda; w Królestwie Polskim – funt nowopolski = 0,405504 kg.

⁶⁷ Korzec – dzielił się na 4 ćwierćnie, 16 lub 12 korczyków i 32 lub 24 miary. 30 korców (czasem 60) tworzyło laszt. W okresie XVI–XVIII w. istniało około 300 lokalnych korców, np. korzec warszawski – 120,6 litra.

mięsa, 8883 funtów soli, 215 funtów słoniny, 220 funtów cukru, 30 korcy kartofli, 5 korcy grochu, 200 korcy węgla kamiennych.

W 1893 r. w sprawozdaniu za rok 1892 r. podawano, że ogólna liczba rodzin ubogich, wspieranych przez Stowarzyszenie, doszła do liczby 881. Towarzystwo rozdawało lekarstwa, ubranie, żywność, udzielało wsparć w gotówce. Ponadto w przytułku tymczasowym, mieszczącym się w domku św. Wincentego, utrzymywano 45 dziewcząt, z których oddano rodzicom 7, na wychowanie do zakładów dobroczynnych – 5, na opiekę – 9. Prócz tego z apteki swojej przy ulicy Ordynackiej rozdawano za darmo lekarstwa, nie tylko rodzinom przez siebie wspieranym, lecz także wszystkim ubogim, przychodzącym z receptami poświadczonymi przez lekarza⁶⁸.

Organizowano także przedstawienia, koncerty, rauty na rzecz ubogich. Przyjmowano dary jednorazowe od osób prywatnych, a także czerpano dochody z rocznych składek członkiń zgromadzenia. Prasa uznawała stowarzyszenie za wyróżniające się na tle innych organizacji działających charytatywnie. Doceniano coroczne sprawozdania z jego funkcjonowania. W 1861 r. zebranie takie zaszczylił swoją obecnością arcybiskup metropolita⁶⁹.

W marcu 1879 r. na rzecz Towarzystwa zorganizowano raut w sali ratuszowej. Ze sprzedaży biletów uzyskano 1000 rb, a ze sprzedaży programów i bufetów – 1025 rb. Jeden z bufetów pod filarem urządziła Ludwikowa Górka⁷⁰. Z kolei w marcu 1890 r. prasa donosiła, że w okresie postu dobył się w sali ratuszowej raut św. Wincentego á Paulo. Wskutek nieobecnej cierpiącej przewodniczącej hr. Pauliny z Krasińskich Górskiej, honory zabawy w zastępstwie pełniła wiceprezydentka hr. Magdalena z Zawiszów Ludwikowa hr. Krasińska. Gospodarzami byli: Ludwik Górski i Kazimierz Dobiecki⁷¹.

W 1870 r. w Resursie Obywatelskiej z inicjatywy pań Pauliny Górskiej i Hortensji Małachowskiej, organizowano koncert, w którym wzięli udział p. Cieszkowski grający na wiolonczeli, p. Zarzycki na fortepianie oraz hr. Krasińska⁷², która miała śpiewać⁷³.

W liście do Katarzyny Potockiej datowanym z Warszawy 6 marca 1876 r. Elżbieta z Branickich Krasińska pisała: „[...] Karnawał nie był ożywiony, koncerty i przedstawienia na rzecz zakładów miłosierdzia zaczynają się – wczoraj Paulina Górka dała koncert u św. Wincentego á Paulo, z deklamacjami pani Mo-

⁶⁸ „Kurier Warszawski”, 13(25) lutego 1893 r., nr 56, s. 2.

⁶⁹ „Czas”, 25 stycznia 1861, nr 21, s. 2.

⁷⁰ „Czas”, 29 marca 1879 r., nr 73, s. 2.

⁷¹ Kazimierz Dobiecki (1835–1903) – syn Eustachego i ż. Cecylii Cieszkowskiej, właściciel majątku Podhorce, sędzia pokoju pow. hrubieszowskiego; według niektórych źródeł ur. 1834, zmarły Warszawa i pochowany na Cmentarzu Powązkowskim; żonaty (ok. 1860) z Natalią Rulikowską h. Korab (1835–1899); dzieci: Melania, Stefan. „Kurier Warszawski”, 10(22) marca 1890 r., nr 81, s. 3.

⁷² Prawdopodobnie chodziło o Karolinę z Mycielskich Krasińską.

⁷³ „Kurier Warszawski”, 26 stycznia (7 lutego) 1870 r., nr 28, s. 5.

drzejewskiej”⁷⁴. Z „Kuriera Warszawskiego” wiadomo także, że koncert odbył się w Sali Resursy Obywatelskiej, i że w koncercie brali udział również: hr. Ostoja Mikorska, Kamilla Morzkowska i pp. Józef Wieniawski, Mieczysław Horbowski, Sobiesław Bełdowski, Aleksander Michałowski i amatorski chór Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności⁷⁵.

Warto wspomnieć, że Ludwik Górski pełnił m.in. w 1894 r. funkcję prezesa⁷⁶ Towarzystwa Osad Rolnych i Przytułków Rzemieślniczych utworzonego w 1871 r. w celu pracy nad moralną poprawą dzieci obojga płci, które za występki zostały skazane przez sąd na karę. Chodziło również o polepszenie losu nieletnich żebraków i włóczęgów niemających stałego miejsca zamieszkania. Towarzystwo starało się o fizyczne, moralne i umysłowe wychowanie dzieci w kierunku zdobywania praktycznych zawodów dających możliwość godnego utrzymania w przyszłości. Na cele Towarzystwa organizowano w okresie wielkiego tygodnia odczyty i prelekcje w zakresie nauk i literatury, które były otwarte dla publiczności⁷⁷, a członkowie jego uiszczali regularnie opłaty⁷⁸. Pod swym zarządem Towarzystwo posiadało Osadę dla chłopców w Studzieńcu, która powstała w oparciu o wzory kolonii francuskiej dla nieletnich w Mettray pod Tours, oraz Osadę dla dziewcząt w Puszczy Mariańskiej⁷⁹. W Studzieńcu z inicjatywy Górkich została wzniesiona w 1878 r. kaplica pw. św. Stanisława Kostki zaprojektowana przez Zygmunta Kiślańskiego.

Będąc osobą bardzo religijną, hrabina Górka była pomysłodawczynią ułożenia i wydania modlitewnika⁸⁰. Paulina wspierała też inne organizacje. W 1874 r. odnotowano w prasie, że organizowany w Teatrze Wielkim koncert religijny wsparła 5 rbs.⁸¹

Paulina i Ludwik Górcy nieśli pomoc w chwilach zagrożenia klęskami nieurodzaju, gradobicia, pożaru, chorób. Paulina łożyła na naukę, pomagając młodym, zdolnym w zdobywaniu wykształcenia. Głębokie życie religijne państwa Górkich było wzorem dla wszystkich. Swoim postępowaniem, codzienną pracą, modlitwą w gronie domowników, służby, szczególnie dzieci wiejskich, swoim żywym zainteresowaniem sprawami wsi, dawali wspaniały przykład moralny i społeczny. Paulina miała nigdy nie odmówić udzielenia pomocy potrze-

⁷⁴ *Świadek epoki. Listy Elizy z Branickich Krasieńskiej z lat 1835–1876, tom 4, lipiec 1863–maj 1876 (listy nr 1540–2085)*, z rękopisu odczytał, wybrał, skomentował i wstępem opatrzył Z. Sudolski, przekład U. Sudolska, Warszawa 1996, s. 380.

⁷⁵ „Kurier Warszawski”, 3 marca 1876, nr 50, s. 1; „Kurier warszawski”, 7 marca 1876, nr 53, s. 1.

⁷⁶ „Rocznik Towarzystwa Osad Rolnych i Przytułków Rzemieślniczych za rok 1894 (wydany przez Zarząd Towarzystwa)”, cz. 1, Warszawa 1895, s. 127.

⁷⁷ „Kurier Warszawski”, 28 lutego 1876, nr 46, s. 2–3.

⁷⁸ *Przemówienie Prezesa Komitetu Towarzystwa Osad Rolnych Ludwika Górkiego na posiedzeniu Komitetu z dnia 22 czerwca 1887 r.*, „Rocznik Towarzystwa Osad Rolnych z Przytułków Rzemieślniczych za rok 1887 (wydany staraniem Zarządu Towarzystwa)”, Warszawa 1888, s. 49.

⁷⁹ „Kurier Warszawski”, 27 lipca 1915 r., nr 205, s. 2.

⁸⁰ *Święć się imię Twoje. Książka do nabożeństwa w trzech częściach. Zebrała i ułożyła na korzyść ubogich wspieranych przez Towarzystwo Pań Ś. Wincentego á Paulo Paulina z Krasieńskich Górka*, Warszawa 1894.

⁸¹ „Kurier Warszawski”, 21 marca (2 kwietnia) 1874 r., nr 72, s. 2.

bującym, znana była z dobroczynności, ofiarności, pobożności i miłosiernych uczynków. Górscy byli ludźmi bardzo religijnymi. Pełni pokory i wyrozumiałości przyczynili się do wznoszenia i upiększania świątyń, wspierali kształcenie duchownych, popierali zakłady dobroczynne. Dawali świadectwo pobożności i miłosierdzia. Dla bliźnich zawsze mieli otwarte serca i pomocną dłoń. Dlatego też Ludwik głęboko przeżył zamieszki w Sterdyni w 1905 r. Gdy przebywał w Warszawie, grupa bojowników lewicowej organizacji „Zaranie” podpaliła za- bytkową stodołę dworską.

Paulina zmarła w 1893 r., mając lat 77, Ludwik w 1908 r. w wieku 92 lat po kilkutygodniowej chorobie mającej związek z zapaleniem płuc, do końca zachowując świadomość⁸². Oboje zostali pochowani w podziemiach ceranowskiego kościoła, którego byli fundatorami. Trumna Ludwika stała obok jego małżonki oraz zmarłego w 1904 r. bratanka Franciszka Górskiego⁸³. Prasa szczegółowo opisywała pogrzeb Ludwika⁸⁴. Życzeniem zmarłego było, aby nie składać wiązanek, wobec tego wpłacano drobne kwoty na rzecz organizacji dobroczynnych, np. na stypendium imienia śp. Ludwika Górskiego utworzone przy szkole rolniczej Sobieszynskiej, na rzecz ochronki w Siedlcach⁸⁵. Podkreślano, że nie był działaczem politycznym, ale to rolnictwo, przemysł, prasa, oświata, zwłaszcza ludowa, i miłosierdzie odgrywały w jego życiu wielką rolę⁸⁶.

Testament Ludwika Górskiego został otwarty i ogłoszony 16 kwietnia 1906 r. w V wydziale cywilnym sądu okręgowego w Warszawie. Znajdowały się w nim dwa kodycyle: pierwszy z 16 kwietnia 1906 r., a drugi z 28 września 1907 r. Dom przy ulicy Foksał oraz sumę 137 tys. rubli Ludwik zapisał Antoniemu⁸⁷, Konstantemu⁸⁸, Ludwikowi⁸⁹, Janowi⁹⁰ i Pawłowi⁹¹ Górskim.

⁸² „Kurier Warszawski, 11 kwietnia 1908 r., nr 102, s. 9–10.

⁸³ „Słowo”, 16 kwietnia 1908 r., nr 106, s. 1.

⁸⁴ „Kurier Warszawski. Dodatek poranny”, 14 kwietnia 1908 r., nr 105, s. 2; „Kurier Warszawski”, 16 kwietnia 1908 r., nr 107, s. 3; „Goniec poranny”, 16 kwietnia 1908 r., nr 178, s. 1; „Słowo”, 13 kwietnia 1908 r., nr 103, s. 1–2.

⁸⁵ „Słowo”, 13 kwietnia 1908 r., nr 103, s. 2.

⁸⁶ „Goniec poranny”, 12 kwietnia 1908 r., nr 172, s. 2.

⁸⁷ Antoni Górski (1862–1928) – profesor uniwersytetu Jagiellońskiego, poseł do parlamentu wiedeńskiego, prawnik, ekonomista, polityk konserwatywny, syn Stanisława Górskiego (brata Ludwika) i Heleny Justyny z Mężęńskich. W 1921 r. poślubił Jadwigę Leonie Strojnowską (1885–1977) h. Strzemię, później kanoniczkę. Nie mieli dzieci.

⁸⁸ Konstanty Maria Górski (1862–1909) – syn Jana Górskiego (brata Ludwika) i Marii z Łubieńskich; profesor krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, krytyk literatury i sztuki, poeta. W 1896 r. ożenił się z Antoniną Chłapowską (1870–1959) z Chłapowa h. Dryja, z którą miał synów: botanika i profesora Franciszka Henryka (1897–1989) i Jana Kantego (1899–1939).

⁸⁹ Ludwik Górski (1865–1931) – syn Jana Górskiego (brata Ludwika) i Marii z Łubieńskich; właściciel dóbr Kozietyły pod Grójcem, ziemianin, polityk konserwatywny, ukończył studia chemiczne i rolnicze w Berlinie. Przyjaciel ks. Zdzisława Lubomirskiego. Zmarł bezpotomnie.

⁹⁰ Jan Górski – syn Jana Górskiego (brata Ludwika) i Marii z Łubieńskich; dr medycyny, mieszkał w Krakowie.

⁹¹ Paweł Stanisław Sergiusz Górski (1870–1921) – syn Konstantego Górskiego (brata Ludwika) i Julii z ks. Golicyn. W 1902 r. poślubił Gabriellę Stanisławę Aleksandrę hr. Korwin-Kossakowską z Kossaków (1882–1939) h. Ślepowron, która urodziła mu pięciu synów.

Ludwikowi Mycielskiemu⁹², Annie Grabowskiej, Marii Wrotnowskiej⁹³ i Aleksandrowi Rembowskiemu⁹⁴ zapisał sumy po 5–30 tys. rubli. Majątek Kosów-Dębe w powiecie sokołowskim został zapisany sekretarzowi Zygmuntowi Ławkowiczowi. Najważniejsze jednak okazały się zapisy dotyczące użyteczności publicznej. Ludwik zapisał bowiem: 15 tys. rb na budowę kościoła w Siedlcach; 10 tys. rb – na seminarium katolickie w Warszawie; 10 tys. rb – na seminarium w Lublinie; 6 tys. rb na rzecz Towarzystwa Pań św. Wincentego á Paulo, 3 tys. rb na zakład wychowawczy hr. Cecylii Platerówny⁹⁵; 3 tys. rb – na Dom Schronienia na ulicy Żytniej; 3 tys. rb – na Towarzystwo Osad Rolnych; 2 tys. rb – na „nędzę wyjątkową”; 3 tys. rb – na Towarzystwo Higieniczne na potrzeby kąpieli ludowych. Służbę i oficjalistów testator obdarzył poszczególnymi legatami na ogólną sumę 40 tys. rb. Egzekutorami testamentu byli: Edward hr. Krasiński⁹⁶, mecenas Leon Grabowski⁹⁷, Ludwik Górski, Paweł Górski i Zygmunt Ławkowicz. Wszystkie zapisy miały być wypłacone w ciągu roku od śmierci Ludwika Górskiego, ale bez procentów. Ogólnym spadkobiercą został Antoni Górski⁹⁸.

Po śmierci Górskich dobra sterdyńskie przeszły z powrotem w ręce Krasińskich. Paulina przepisała Sterdyń Kazimierzowi Krasińskiemu⁹⁹, synowi jej brata

⁹² Ludwik Mycielski (1854–1926) – syn Zofii Marceli Górskiej (siostry Ludwika) i Michała Mycielskiego h. Dołęga; działacz społeczny, poseł do parlamentu Rzeszy, doktor filozofii. Wychowany przez babkę Teodozję Górską, a potem stryja Stanisława. Po studiach odbył wraz z wujem Ludwikiem Górskim podróż do Rzymu, gdzie został przedstawiony kardynałowi Włodzimierzowi Czackiemu. Sekretarz kardynała w l. 1879–1882. W 1882 r. powrócił do Polski i mieszkał w Dąbrowie pod Wieluniem, następnie w odziedziczonym po stryju Józefie Gałowie pod Szamotułami. Z małżeństwa z kuzynką Elżbietą Marią Mycielską (1872–1931) miał dwoje dzieci: Zofię (1895–1971) – żonę kolejno gen. Stanisława Rostworowskiego (1888–1944) i Andrzeja Skrzyńskiego i Michała (1894–1972), rotmistrza ułanów, który odziedziczył majątek Gałowo pod Szamotułami.

⁹³ Maria Aniela Wrotnowska (1848–1908) – z domu Jurczyk-Tabęcka, poślubiła Lucjana Leona Wrotnowskiego h. Pius III, adwokata, kolekcjonera, wiceprezesa Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych, właściciela warszawskiego „Słowa”, dyrektora Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie. Działaczka charytatywna. Zainicjowała powstanie Przytułków Noclegowych dla Biednych w Warszawie, współzałożycielka (1884) Towarzystwa Opieki nad Ubogimi Matkami i ich Dziećmi (Maternita) dla kobiet o „wątpliwej reputacji”. A dzięki funduszom mi.in. Ludwika Górskiego założyła (1893) Towarzystwo Nieuleczalnie Chorych z Przytułkiem dla Rakowatych.

⁹⁴ Aleksander Antoni Rembowski (1847–1906) – prawnik i historyk. Pracował jako bibliotekarz i kustosz Biblioteki Krasińskich w Warszawie.

⁹⁵ Cecylia Plater-Zyberk (1853–1920) – h. Plater, działaczka społeczna, pedagog i publicystka, założycielka szkół i towarzystw społecznych. Córka hr. Kazimierza Plater-Zyberka (1808–1876) i Ludwika z Borewiczów (1814–1866). Początkowo kształciła się w domu rodzinnym w majątku Schlossberg w Kurlandii, potem w szkole Siostr Sacré Cœur w Poznaniu. W l. 1879–1880 wyjechała do Paryża, a po powrocie osiadła w Warszawie. W 1880 r. wstąpiła do bezhabitowego zgromadzenia siostr Posłanniczek Najświętszego Serca Jezusowego (Maria od Stóp Chrystusowych).

⁹⁶ Edward Krasiński (1870–1940) – h. Ślepowron, działacz społeczny, pamiętnikarz, zarządca Biblioteki Ordynacji Krasińskich w Warszawie, syn Józefa Krasińskiego i Heleny ze Stadnickich, piąty i ostatni faktyczny ordynat opinogórski. Bezpotomny.

⁹⁷ Leon Grabowski (1846–1913) – hrabia, mecenas, prawnik.

⁹⁸ Antoni Górski (1869–1938) – syn Jana Górskiego (brata Ludwika) i Marii z Łubieńskich; właściciel dóbr Wola Pękoszewska. W 1906 r. poślubił Annę Marię Szembek (1880–1966) ze Szupowa h. własnego, z którą miał czwórkę dzieci. „Nowa Gazeta”, 16 kwietnia 1908 r., nr 179, s. 7.

⁹⁹ Kazimierz Krasiński (1850–1930) – h. Ślepowron, syn Adama Henryka Krasińskiego (1821–1901) i Karoliny z Mycielskich (1825–1912). Po śmierci pierwszej żony Józefy z Gawrońskich,

Adama. Kazimierz Krasiński objął Sterdyń wraz z pałacem, umeblowaniem i inwentarzem po śmierci Ludwika Górskiego w 1908 r. Majątkiem wskutek choroby ojca zarządzał jego syn Franciszek¹⁰⁰. Posiadłość pozostawała w rękach rodziny Krasińskich do reformy rolnej.

O Paulinie pisano powszechnie, że była osobą wielkich cnót, charakteryzującą się słodyczą charakteru, ofiarnością i dobrocią¹⁰¹. Nikomu nie odmówiła wsparcia, a całe jej życie poświęcone było działalności na chwałę Pana i dobro bliźniego. Mimo chorób nigdy nie narzekwała i potrafiła jeszcze w ostatnich dniach swojego życia opiekować się mężem, którego dopadła *influenza*¹⁰². Przeżyła z rodzeństwa: Stanisława, Karola i Marię hr. Łubieńską. O Paulinie członkowie Towarzystwa pamiętali w późniejszych latach, bowiem prasa donosiła o zamówionych za jej duszę mszach świętych¹⁰³.

Działalność dobroczynna Pauliny i Ludwika Górskich była inspirowana przez różnorodne źródła, które odnaleźć można w ich wychowaniu, wykształceniu, kulturze i wpojonych zasadach. Finansowe i moralne wspieranie placówek dobroczynnych działających na rzecz ubogich i chorych stało się ich misją. Wspieranie powstawania budowli sakralnych wynikało w głównej mierze z poczucia odpowiedzialności, wypełnienia obowiązku wobec bliźnich i zobowiązań, do jakich został zobligowany Ludwik. Faktem jest, że arystokracja traktowała dobroczynność ambicjonalnie. Filantropijna działalność nadawała ton towarzystwu. Paulina z Krasińskich i Ludwik Górscy należeli jednak do grona tych osób, które osobiście były zaangażowane w sensowną dobroczynność, czyli dożywanie, opiekę nad ubogimi dziećmi, przytułki, przyuczanie do pracy, organizowanie opieki zdrowotnej. Była to swego rodzaju forma działalności patriotycznej.

BIBLIOGRAFIA

Źródła:

[*Fragment korespondencji rodzinnej Emilii z Ossolińskich i Józefa Wawrzyńca Krasińskich*]1834–1840, 11 kart (7 listów). Źródło: <https://polona.pl/item/fragment-korespondencji-rodzinnej-emilii-z-ossolinskich-i-jozefa-wawrzyncza-krasinskich,N-DA3Njg4NTU/0/#info:metadata>.

z którą miał córeczkę Marię, poślubił Martę z Pusłowskich, z którą miał dwóch synów: Franciszka i Michała.

¹⁰⁰ Franciszek Kazimierz Krasiński (1887–1973) – h. Ślepowron; syn Kazimierza Krasińskiego i Marty z Pusłowskich (1859–1943); W 1913 r. ożenił się z Izabelą Marią Potocką (1893–1962). Dzieci: Jadwigę (ur. 1920 r.) i Izabelę (ur. 1923 r.) oraz s. Jana Kazimierza (ur. 1923 r.). Po rozwodzie poślubił Krystynę Strzetelską. Z którą miał dzieci: Annę i Piotra Zygmunta. Właściciel majątku Sterdyń w pow. sokołowskim, działacz społeczny. Pochowany w Montresor.

¹⁰¹ „Czas”, 10 grudnia 1893 r., nr 282, s. 3.

¹⁰² „Słowo”, 9 grudnia 1893 r., nr 281; *Pamiętka z pogrzebu śp. Pauliny z hr. Krasińskich Ludwikowej Górskiej*, Warszawa 1894.

¹⁰³ „Słowo”, 23 listopada (6 grudnia) 1900 r., nr 280, s. 3.

Dwa lata moich wspomnień z życia krakowskiego 1836–1837, [w:] *Kapitan i dwie panny. Krakowskie pamiętniki z XIX wieku*, przygotowany przez I. Homolę, B. Łopuszańskiego, Kraków 1980.

Górska z Łubieńskich M., *Gdybym mniej kochała. Dziennik lat 1889–1895*, Warszawa 1996.

Hipoteka Siedlce, Archiwum Państwowe w Siedlcach, nr zespołu 152, sygn. 1908.

Pamiętniki Józefa hrabiego Krasińskiego od roku 1790–1831 skrócone przez Fr. Reuttwicza, Poznań 1877.

Świadek epoki. Listy Elizy z Branickich Krasińskiej z lat 1835–1876, t. 4, lipiec 1863–maj 1876 (listy nr 1540–2085), z rękopisu odczytał, wybrał, skomentował i wstępem opatrzył Z. Sudolski, przekł. U. Sudolska, Warszawa 1996.

Święć się imię Twoje. Książka do nabożeństwa w trzech częściach. Zebrała i ułożyła na korzyść ubogich wspieranych przez Towarzystwo Pań Ś. Wincentego á Paulo Paulina z Krasińskich Górska, Warszawa 1894.

Wężyk W., *Kronika rodzinna*, opracowała i wstępem poprzedziła M. Dernałowicz, Warszawa 1987.

Opracowania

„Czas”, 10 grudnia 1893 r., nr 282.

„Czas”, 25 stycznia 1861 r., nr 21.

„Czas”, 29 marca 1879 r., nr 73.

„Dziennik departamentowy krakowski”, 4 lutego 1813 r., nr 36.

„Gazeta Polska”, 10 lipca 1829 r., nr 181.

„Goniec poranny”, 12 kwietnia 1908 r., nr 172.

„Goniec poranny”, 16 kwietnia 1908 r., nr 178.

„Krzyż”, 9 czerwca 1867 r., nr 23.

„Kurier Krakowski”, 27 lutego 1835 r., nr 47.

„Kurier Warszawski”, 11 kwietnia 1908 r., nr 102.

„Kurier Warszawski. Dodatek poranny”, 14 kwietnia 1908 r., nr 105.

„Kurier Warszawski”, 1(13) kwietnia 1854 r., nr 99.

„Kurier Warszawski”, 10(22) marca 1875 r., nr 63.

„Kurier Warszawski”, 10(22) marca 1890 r., nr 81.

„Kurier Warszawski”, 12 sierpnia 1861 r., nr 201.

„Kurier Warszawski”, 13(25) lutego 1893 r., nr 56.

„Kurier Warszawski”, 14(26) marca 1891 r., nr 85.

„Kurier Warszawski”, 15(27) marca 1872 r., nr 69.

„Kurier Warszawski”, 16(28) marca 1872 r., nr 70.

„Kurier Warszawski”, 16 kwietnia 1908 r., nr 107.

„Kurier Warszawski”, 20 marca (1 kwietnia) 1874 r., nr 71.

„Kurier Warszawski”, 21 marca (2 kwietnia) 1874 r., nr 72.

„Kurier Warszawski”, 26 lutego (10 marca) 1861 r., nr 65.

„Kurier Warszawski”, 26 stycznia (7 lutego) 1870 r., nr 28.

„Kurier Warszawski”, 27 lipca 1915 r., nr 205.

„Kurier Warszawski”, 28 lutego 1876 r., nr 46.

„Kurier Warszawski”, 29 marca 1856 r., nr 95.

„Kurier Warszawski”, 3 marca 1876 r., nr 50.

- „Kurier Warszawski”, 7 marca 1876 r., nr 53.
- „Nowa Gazeta”, 16 kwietnia 1908 r., nr 179.
- „Rocznik Towarzystwa Osad Rolnych i Przytułków Rzemieślniczych za rok 1894 (wydany przez Zarząd Towarzystwa)”, cz. 1, Warszawa 1895.
- „Ruski Inwalid”, 30 marca 1817 r., nr 72.
- „Słowo”, 13 kwietnia 1908 r., nr 103.
- „Słowo”, 13 kwietnia 1908 r., nr 103.
- „Słowo”, 16 kwietnia 1908 r., nr 106.
- „Słowo”, 23 listopada (6 grudnia) 1900 r., nr 280.
- „Słowo”, 26 marca 1891 r., nr 67.
- „Słowo”, 9 grudnia 1893 r., nr 281.
- „Warszawska Gazeta Policyjna”, 28 lipiec (9 sierpnia) 1861 r., nr 193.
- Baran A. OFMCap, *Oddziaływanie kapucynów warszawskich na kobiety w dobie międzypowstaniowej (1833–1861)*, „Nasza Przeszłość” 2019, t. 131.
- Górski L., *Andrzej Zamoyski*, Warszawa 1879.
- Górski Ludwik (1818–1908), [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. VIII, Wrocław–Kra-ków–Warszawa 1959–1960.
- Jarosiński A., *Szkice z Nadbużańskiego Podlasia*, Warszawa 1925.
- Jarosiński A., *Szpital św. Pawła w Sterdyni*, „Zdrowie”, t. XIV, lipiec 1893, nr 154.
- Kukułowicz T., *Kobieta – jej rola w dziełach charytatywnych*, „Rocznik Nauk Społecznych” 1998, t. 26, z. 2.
- Łagiewski C., *Andrzej Artur Zamoyski (1800–1874)*, Warszawa 1917.
- Majdowski A., *Z dziejów fundacji sakralnych w Królestwie Polskim. Na marginesie budowy kościoła warszawskiej parafii pw. św. Barbary*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo” 2011, t. 41.
- Majdowski A., *Z dziejów fundacji sakralnych w Królestwie Polskim. Na marginesie budowy kościoła warszawskiej parafii pw. św. Barbary*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo” 2011, t. 41.
- Mazur E., *Dobroczynność w Warszawie XIX wieku*, Warszawa 1999.
- Pamiętka z pogrzebu śp. Pauliny z hr. Krasieńskich Ludwikowej Górskiej*, Warszawa 1894.
- Przemówienie Prezesa Komitetu Towarzystwa Osad Rolnych Ludwika Górskiego na posiedzeniu Komitetu z dnia 22 czerwca 1887 r.*, [w:] „Rocznik Towarzystwa Osad Rolnych z Przytułów Rzemieślniczych za rok 1887 (wydany staraniem Zarządu Towarzystwa)”, Warszawa 1888.
- Studnicka-Mariańczyk K., *Helena z Morsztynów Ostrowska (1815–1888) – fundatorka i animatorka edukacji z Maluszyna*, „Echa Przeszłości” 2022, nr 1 (23).
- Studnicka-Mariańczyk K., *Ludwika Ostrowska – dzieciństwo i edukacja młodej dziewcziczki z Maluszyna*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2014, nr 31.
- Studnicka-Mariańczyk K., *Nieudane zabiegi matrymonialne kawalerów starających się o rękę hrabianki Ludwiki Ostrowskiej*, [w:] M. Korybut-Marciniak, M. Zbrzeźniak (red.), *Życie prywatne Polaków w XIX wieku „Portret kobiety”*. Polki w realiach epoki, t. 1, Łódź 2014.
- Ś.p. Zygmunt Kisłański, „Przegląd Techniczny”, nr 44, 18(30) października 1897 r.
- Umiński W. CM, *Działalność dobroczynna ziemian na przykładzie Towarzystwa św. Wincentego á Paulo na terenie Wielkopolski w drugiej połowie XIX wieku*, „Nasza Przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce” 2016, t. 125.

Działalność dobroczynna i fundacje sakralne Pauliny z Krasieńskich i Ludwika Góskich

Woźniak B., *Sceny z życia Emilii Ossolińskiej hr. Krasieńskiej*, „Muzealne Rozmaitości” 2022, nr 1(15).

Ziontek A., *Ceranów Józefa Góskiego: pamiętniki podlaskiego ziemianina*, „Szkice Podlaskie” 2005, nr 13.